

Nem az a kérdés, hogy az emlék téves-e, hanem hogy mennyire

Az emlékezés jelentősége az igazságszolgáltatással összefüggésben

The question is not whether or not the memory false, but to what degree
The importance of memory in the context of the justice system

Vigh Katinka Rozanna

jogász hallgató
Széchenyi István Egyetem,
Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
katinkarozanna@gmail.com

Absztrakt

Cél: A tanulmány célja a jogalkalmazásban gyakran előforduló, ezért kiemelkedő elméleti és gyakorlati fontossággal bíró probléma – a tanúk hibás emlékezete miatt születő téves ítélet – háttérének vizsgálata, és pszichológiájának elemzése, hogy ezáltal elkerülhetőek legyenek a legnagyobb igazságszolgáltatási kudarckok (justizmord).

Módszertan: A tanulmány nemzetközi és magyar pszichológiai értekezések, illetve vizsgálatok elemzésével, releváns jogesetek ismertetésével, továbbá a nemzetközi és a hazai szakirodalom feldolgozásával készült.

Megállapítások: Az igazságszolgáltatás résztvevőinek eljárásuk során szem előtt kell tartaniuk az emberi emlékezet összetettségét, törékenységét és befolyásolhatóságát, továbbá alkalmazniuk kell a megfelelő emlékezést elősegítő kihallgatási módszereket és kérdezői technikákat ahhoz, hogy ne szülessenek téves döntések az igazságszolgáltatásban.

Érték: A tanúvallomások hitelessége, pontossága az anyagi igazság kiderítésének záloga lehet az igazságszolgáltatásban, ezért a tanulmányban ismertetett kísérletek, illetve a vizsgált tanúbizonyítást segítő technikák segítséget nyújthatnak a jogalkalmazásnak.

A szerző a kéziratot magyar nyelven nyújtotta be. Benyújtás: 2023. 12. 03. Átdolgozás: 2024. 01. 18.
Elfogadás: 2024. 01. 21.

Kulcsszavak: emlékezet, tanúvallomás, téves ítélet, pszichológia

Abstract

Aim: The aim of the study is to investigate the background and psychology of a problem that often occurs in the application of law and is therefore of outstanding theoretical and practical importance – the wrong verdict due to the false memory of witnesses – in order to avoid the biggest judicial failures (justizmord).

Methodology: The study was prepared by analysing international and Hungarian psychological theses and studies, describing relevant legal cases, and processing the international and domestic literature.

Findings: The complexity, fragility and influence of human memory must be kept in mind during the procedure of the participants of the justice system, as well as the interrogation techniques to promote adequate memory, so that false decisions cannot be made in the justice system.

Value: The credibility and accuracy of testimonies can be the key to finding out the material truth in the justice system, therefore the experiments described in the study and the techniques that support the testified testimony provide assistance to law enforcement.

Keywords: memory, testimony, wrong judgement, psychology

A „tökéletes” tanú

*„A hazug tanú sokkal kevésbé veszélyes, mint az a tanú, aki téved.”
(Frank, 1973)*

Jennifer Thompson volt a „tökéletes” tanú. A nyomozók korábban nem láttak még áldozatot ennyire higgadtnak, határozottnak. 1984-ben szexuális erőszak áldozata lett. A bűncselekmény elkövetése alatt megpróbálta tudatosan megjegyezni támadójának minden jellemzőjét, hogy biztosan azonosítani tudja a későbbiekben. Az eljárás során többször teljes bizonyossággal felismerte Ronald Cottonban az elkövetőt, tanúvallomása alapján a férfit életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték. 1987-ben újratárgyalták az ügyet, mert felmerült egy lehetséges másik elkövető, Bobby Pool, akiről Jennifer Thompson határozottan úgy nyilatkozott, hogy soha nem látta. 1995-ben, 11 évvel a bűncselekmény elkövetése után DNS-vizsgálattal bebizonyították, hogy a tanú téves emlékezete miatt elítélt Ronald Cotton ártatlan, a bűncselekményt Bobby Pool követte el. Jennifer Thompson számára ekkor derült ki, hogy arról az emberről állította,

hogy soha nem látta, aki kést szorított a torkához és megerőszkolta, az a férfi pedig, akit többször teljes bizonyossággal azonosított, ártatlan. Azért vállalta, hogy kiáll a nyilvánosság elé ügyével, hogy felhívja a figyelmet arra, hogy a szemtanúk hibázhatnak, és hibáznak is ([URL1](#)).

Elméleti háttér

Az emberi emlékezet rendkívül bonyolult és figyelemre méltó, a tudásnak különböző aspektusaihoz és tudományterületeihez kapcsolódik. Emlékeink – mindennapi tapasztalataink és elvárásaink hatására – az effektív tényektől rendszeresen eltávolodnak. Az agyunkban tárolt információk két részét, az érzékszerveinkkel felfogott tényeket és az azokról alkotott gondolatokat, nehéz elkülöníteni, mert amikor valaki megpróbálja felidézni, hogy egy adott szituációban mi történt, olyan következtetéseket vonhat le, melyek torzítják emlékezetét, így hamis, pontatlan képet kaphat a történetekről (Kúria, 2017).

Az emlékezet kialakulása és működése rendkívül összetett folyamat. Az információk az érzékszervek által érkezik az emberi agyba, először a rövid távú, majd később – amennyiben kellően fontosak vagy ismétlik őket – a hosszútávú memóriába kerülnek át. Az érzékletek, az eredeti ingerek kiváltó okok nélkül is újra megismétlődhetnek gondolatainkban, ezt nevezzük emlékezésnek. Egy felidézett emlék gyakran eltér attól, amit korábban érzékeltünk, mert az emlékezetünkben egy cselekmény homályossá, gyengévé válhat, elillanhat, eltűnhet (Kardos, 1985).

Számos tényező befolyásolja az emberi emlékezet tartósságát. Az egyik legjelentősebb a személyes érintettség, amely úgy nyilvánul meg, hogy minél kellemesebb vagy kellemetlenebb egy emlék, annál hosszabb ideig tárolja el az agy, annál pontosabb és élesebb kép marad fenn róla (Nagy & Varga, 2009).

Az érzelmekkel telített helyzetekben az agy sokkal többet gondolkodik, ha az ilyen szituációkat újra és újra elmeséljük, sokkal jobban fogunk emlékezni rájuk, pontosabb lesz a felidézés is. Például a tanútól való kérdezés során elfogadható, ha valamilyen közömbös eseményt nem képes pontosan felidézni, ám ha hozzá közelálló személy ellen, a közvetlen közelében elkövetett bűncselekményről van szó, ez kevésbé hihető (Vinnai, Elek & Bencze, 2012).

Az emlékezés tehát egy képesség arra, hogy az emberek információkat, eseményeket és tapasztalatokat raktározzanak el, szükség esetén elevenítsenek fel. Az emlékezet fontos szerepet játszik az igazságszolgáltatásban is, mert azok az információk, amelyeket az emberek az emlékezetükben tárolnak fontosak lehetnek a bizonyítási eljárások során. Az emlékezet és az igazságszolgáltatás

összefonódnak, előbbi segíti az utóbbit az események rekonstruálásában, azonban az emlékek hamar megfakulnak, hitelességük megkérdőjelezhető, így a jogrendszernek megoldást kell találnia az ezzel kapcsolatban felmerülő problémákra.

A tanúvallomást befolyásoló tényezők

Az igazságszolgáltatásban az egyik leggyakrabban alkalmazott bizonyítási eszköz a tanúvallomás, mert a kriminalisztika alapkérdéseire (Mi? Hol? Mikor? Hogyan? Ki? Kivel? Miért?) ebből nyerhető a legtöbb válasz. Kiemelkedő jelentősége miatt fontos a minél precízebb felvétele (URL2). A tanúvallomásnál csak olyan bizonyítási eszközök lehetnek elsődlegesebbek, amelyek pontos, megkérdőjelezhetetlen módon tanúsítanak az adott körülményre vonatkozó információkat, adatokat (Nagy, 2022). Ilyen cáfolhatatlan bizonyítékok a legtöbb esetben nem állnak rendelkezésre, így a rendszerint elérhető tanúvallomásokra kell támaszkodnia a jogalkalmazóknak.

A tanú az, aki saját maga által észlelt múltbeli tényekről vallomást tesz, mert azt látta, hallotta vagy tud róla. A tanúvallomás személyi bizonyítási eszköz voltából fakad, hogy a tanú tudatában a tények szubjektíven jelennek meg, ezáltal többé kevésbé eltérhetnek a valóságtól. A tanúk érzékszervekkel történő érzékelése torzulhat, meg nem történt mozzanatok kapcsolhatnak a valóságban megtörténtekhez, értelmezésük, emlékeik, tapasztalataik hatására (Kúria, 2017). Friedrich Dürrenmatt svájci író már a 20. században így fogalmazott a tanúvallomással kapcsolatban: „*Tárgyilagó tanú persze nincs. Minden tanú hajlamos rá, hogy ahhoz, amit átélt, kitalált elemeket keverjen akaratlanul is. Az eset, amelynek tanúja, a tanún kívül és benne is lejátszódik. A maga módján észleli az esetet, jegyzi meg emlékezetében, és az emlékezet is rajta hagyja jegeit: minden emlékezet más esetet tükröz [...] Végül az időkülönbség: [...] A képzeletnek volt ideje, hogy átformálja az emlékezetet, s ehhez még fontoskodás, vágyképzetek stb. járultak...*” (Dürrenmatt, 2003).

A tanúvallomás tartalmát érzelmi tényezők, illetve különböző akaratlagos tényezők befolyásolják (Bíró, 2010). Releváns befolyásoló hatással bírnak az észleléssel kapcsolatos objektív és szubjektív tényezők, melyek lehetnek külső, illetve belső körülmények is. A tanút az észlelés közvetlen vagy közvetett volta, az észlelés után eltelt idő alatt érő külső hatások és a megtörtént események is befolyásolhatják (Kúria, 2017). Mindezek mellett az egyik legfontosabb befolyásoló tényező a pontatlan emlékezet, mert bár egy eseményre való visszaemlékezés során mindenki azt hiszi, hogy az emlékeiben élő kép megegyezik a valósággal, mégsem képes elkülöníteni a befolyásoló tényezők hatására módosult, illetve az azoktól mentes emlékeket (Pődör, 2018).

Az emberi emlékezet

Az emlékezettel kapcsolatos alaptételek első tézise az, hogy az emberi emlékezet három szakasza a kódolás, a tárolás és az előhívás. A tények memóriába kerülése a kódolási szakaszban történik, ezek a tároláskor raktározódnak, majd az előhívás során kerülnek elő az emlékezetünkéből. A második tézis szerint az időtényező alapján a milliszekundum századrészéig tartó szenzoros, a vizuális, illetve akusztikus rövid távú és a néhány perctől akár éveken keresztül megmaradó hosszú távú emlékezettel rendelkezünk. A tanúvallomás során a hosszútávú memóriába elraktározott információ előhívása szükséges. A harmadik tézis pedig az, hogy az információk jellegétől is függ az emlékezet fajtája, az explicit emlékezet a tudatos, az implicit emlékezet pedig a nem tudatos felidézésre szolgál (Baddeley, 2001).

A felejtés az, amikor az emlékkép már nem idézhető fel többé. Oka a rövid távú memóriánál a tárolási kapacitás kimerülése vagy az információ elhalványulása, a hosszú távú memóriánál pedig az információ hozzáférhetetlensége (Kúria, 2017). Hermann Ebbinghaus német pszichológus saját magán végzett kísérletében megállapította, hogy egy emlék felejtése nem azonos ütemű. Megtanult egy 13 szóból álló felsorolást, addig ismételte, amíg el nem tudta mondani kétszer hibátlanul. Először húsz perc múlva, majd bizonyos időközönként, végül 31 nap múlva próbált emlékezni a felsorolásra. Megállapította, hogy nem egyenlő mértékben történik a felejtés, hanem a kezdeti szakaszban jóval gyorsabb, később, nyolc óra eltelté után lelassul. Készített egy hatvány és egy logaritmikus görbét, melyeken látszik, hogy jóval nagyobb a differencia az első két nap felidézései között, mint a második és a tizedik napon történt között ([URL3](#)).

A spontán keletkező hamis emlékek vizsgálatára számos pszichológiai kutatás irányul, melyek közül kiemelkedő a DRM paradigmát létrehozó kísérlet. Ha a kísérlet alanyai egy listát kapnak, amelyen egymással kapcsolatban álló, egy témakörhöz kapcsolódó szavak vannak, például: ágy, nyugalom, szundikálás, paplan, horkolás, szunyókálás, akkor, amikor fel kell idézniük a listán szereplő szavakat, emlékezni fognak olyan kifejezésekre is, amelyek szemantikai kapcsolatban állnak a listán szereplő szavakkal, de eredetileg nem szerepeltek rajta, például: az alvás szó (Varga, 2018). A séma elmélet köthető ezen kísérlethez, amikor az agyunk a korábban elraktározott forgatókönyvek közül, melyekben megvan mindennek és mindenkinek a helye, szerepe, kiegészíti az adott emléket, a régóta tárolt adatokat beilleszti a sémába. Ezáltal az emlék torzulhat, mert elsősorban a lehető legkönnyebben felidézhető és a legfontosabb információkat tartjuk meg az emlékezetünkben (Vinnai, Elek & Bencze, 2012) A kísérlet eredményeinek másik magyarázata lehet a vázlatos emléknymó elmélet, mely szerint a megtapasztalt

események két formában tárolódnak. Egyik a szó szerinti, a másik pedig a lényegi elemeket magába foglaló, vázlatos emlékezet. Az elmélet alapján téves emlék akkor keletkezik, amikor csak a vázlatos emlékeit tudja előhívni az adott személy, mert a szó szerinti emlékei nem érhetők el (Kránitz, 2016).

A kontextusfüggő memória szókapcsolat azt jelenti, hogy az emberi emlékezet könnyebben idézi fel az információkat, ha az emlékként tárolt esemény felidézése idején őt körülvevő környezet megegyezik az eredeti környezettel. Könnyebb emlékezni valamire, ha ugyanabban a környezetben vagyunk, mint ahol észleltük (URL4). David R. Godden és Alan D. Baddaley skót és angol pszichológus professzorok kísérletükben 16 bűvart két fő csoportba osztottak, majd a két csoport résztvevőit még két csoportra választották szét. A két fő csoport közül az egyik a szárazföldön, a másik pedig a víz alatt tanulmányozott szólistákat, melyeket memorizálniuk kellett. A szárazföldön memorizálók közül a fele csoportnak az eredeti helyszínen, a másik felének pedig a víz alatt kellett felidéznie a memorizált szavakat. A másik csoport tagjainak ugyanígy kellett emlékezniük. Megállapították, hogy akiknek ugyanabban a környezetben kellett felidézniük a szavakat, sikeresebben teljesítették a feladatot, mint akik körül az élethelyzet megváltozott (Godden & Baddeley, 1975).

Gordon H. Bower amerikai pszichológus professzor kísérletében a hangulat memóriára gyakorolt hatását vizsgálta. Hipnotikus szuggesztió hatására vidám és szomorú hangulatot váltottak ki a kísérleti alanyokból. Azok, akiktől azt kérték, hogy emlékezzenek vissza gyermekkori élményeikre, könnyebben idéztek fel olyan eseményeket, amelyeknek hangulata hasonló volt a felidézés pillanatában érzett hangulatukhoz. Az érzelmek befolyásolták a kognitív folyamatokat is. Amikor pedig egy történetet meséltek nekik, nagyobb figyelmet fordítottak az övékhez hasonló hangulatú karakterre, több információt voltak képesek megjegyezni róla. Bower megállapította, hogy az asszociatív hálózatelmélettel lehet megoldást találni ezen problémára, aktiválni kell az agy érzelmi egységét, ez segíti az érzelmekhez kapcsolódó emlékek felidézését (Bower, 1981).

Tanúvallomással kapcsolatos kísérletek

A vallomás egy korábban észlelt esemény felidézése, amire hatással vannak a vallomást tevő múltbeli tapasztalatai is. Az emlékkép a felidézéskor módosulhat, más emlékképekkel kombinálódhat, ötvöződhet, tehát a vallomások értékelésekor figyelembe kell venni, hogy az emlékkép más, mint az eleve érzékelt, mert gyakran pontatlan és hiányos, hamis részletek jelenhetnek meg benne (Vinnai, Elek & Bencze, 2012).

Elizabeth Loftus és John C. Palmer amerikai pszichológusok 1974-ben folytattak kísérletet, melynek célja az volt, hogy bebizonyítsák, hogy a kihallgatás során feltett kérdések befolyásolják a tanú memóriáját. Egy balesetről szóló videóval kapcsolatban kérdezték a résztvevőket arról, hogy milyen gyorsan haladtak az autók. A feltett kérdésben szereplő ütközés szót azonban a koccanástól a karambolig terjedő skáláról helyettesítették a különböző csoportokban. A résztvevők emlékei igazodtak a hívószóhoz, aki a koccanás szót olvasta úgy gondolta, hogy az autó lassabban haladt, és sokkal kisebb erejű ütközésre emlékezett, mint az, akit a karambol szóval befolyásoltak. Az eredmény azt mutatja, hogy a módosított szó hatással volt az észlelésre, az előzetes tudás nagy mértékben befolyásolta a későbbi emlékeket. A kutatók két lehetséges magyarázatot adtak a jelenségre. Az egyik szerint a félrevezető információ csak a választ befolyásolta, az emlékkép nem változott meg, a másik szerint az is előfordulhat, hogy az általuk használt eseményt leíró szó képes volt a balesetről alkotott képet is módosítani, hatására tényleg súlyosabb eseményre emlékeztek a résztvevők (URL5).

Hamisinformáció-hatásnak nevezik azt a jelenséget, amikor az emberek olyan dolgokra emlékeznek, amit csak sugalltak nekik, de tulajdonképpen nem voltak tanúi. Az emlék befolyásolásának lehetőségére mutatott rá a kutatónő, Elizabeth Loftus, amikor kísérletében egy stop táblával felszerelt kereszteződésben történt balesetet mutatott a résztvevőknek. Ezután két részre osztotta a kísérleti alanyokat, akikkel megbeszélte a korábban látottakat. Az egyik csoporttal való beszélgetés közben a hiteles eseményről, a stop táblával felszerelt kereszteződésben történt balesetről beszélt, míg a másik csoportnak úgy mondta el a látottakat, mintha csak elsőbbségadás kötelező tábla lett volna a baleset helyszínén. Amikor egy héttel később a kísérleti alanyoknak fel kellett idézniük a helyszínt, a hiteltelen információt hallott csoport nagy része elsőbbségadás kötelező táblára emlékezett, a csoportból csak keveseknek volt saját, helyes emlékü. Ebben a kísérletben a résztvevők a forrásellenőrző elmélet alapján nem figyeltek a későbbi információ forrására, hanem hamisan az emlékü részévé tették azt (Reichardt, 2021).

Elizabeth Loftus és Helen J. Burns amerikai pszichológusok 1982-ben az erősen sokkoló események hatását vizsgálták a tanúvallomásokkal összefüggésben. Kísérletükben 226 diák vett részt, akiknek bankrablásról mutattak egy videót. Két csoportra osztották a kísérleti alanyokat, a levetített változatok az utolsó jelenetben különböztek. Az egyik csoportnál a videó végén szerepelt, ahogy a bankrablók véletlenül lelőttek egy fiút, a másik csoportnál pedig nem ez a jelenet játszódott le, hanem csak a bank igazgatója mondta el a tragikus eseményt. Egy 25 kérdésből álló kérdőívet kellett a résztvevőknek kitölteniük, melyek közül egy kérdés kulcsfontosságú volt a kísérlet szempontjából. Mindkét filmváltozatban két másodpercig mutatták, a lelőtt gyermek sapkáján szereplő

17-es számot, és erre a részletre kérdeztek rá a kutatók. A sokkoló eseményt látó résztvevők mindössze 4%-a tudta felidézni helyesen a számot, a másik csoport 28%-a viszont helyesen válaszolta meg a kérdést. Loftus és Burns megállapították, hogy a sokkoló esemény következtében, az ezt közvetlenül megelőző eseményekkel kapcsolatos emlékek megőrzése lényegesen rosszabb (Oláh, 2006).

Hugo Münsterberg német származású amerikai pszichológus kísérletével bebizonyította, hogy a szuggesztív kérdések még a legőszintébb emlékeket is képesek torzítani. Egy gazda szobájáról mutatott könnyen megjegyezhető részleteket tartalmazó fényképet 40 résztvevőnek. Miután az alanyok egyenként megvizsgálták a fényképet, arra kérték őket, hogy válaszoljanak a feltett kérdésekre. Például: Hány ember van a szobában? Hány ablaka van a szobának? Mit csinál a gazda? Ezekre a kérdésekre egyszerűen lehetett válaszolni, mivel a fénykép tartalmazta az információkat. Münsterberg szuggesztív kérdéseket tett fel olyan tárgyakra vonatkozóan, amelyek nem szerepeltek a fényképen. Ilyen volt a résztvevők feléne a van-e kályha a szobában, a másik feléne pedig a látta-e a kályhát a szobában megfogalmazásban szereplő kérdés. A két kérdés közül a második jóval nagyobb befolyást gyakorolt a válaszadókra. Aki úgy emlékezett, hogy volt kályha a szobában, még a helyét is meg tudta jelölni. A befolyásoló kérdésekre adott válaszoknál csak a kísérleti alanyok 59%-a válaszolt helyesen, pedig a fénykép megfigyelése és a kikérdezés között nem telt el számottevő idő, nem voltak érzelmileg érintettek, így a memóriájukra csak a szuggesztív kérdések hatottak negatívan (URL6).

Megállapítható, hogy a tanúvallomások kísérletekkel való tanulmányozása rendkívül fontos a gyakorlat szempontjából is. A vizsgálatok alátámasztják, hogy az észlelt eseményekről adott vallomások sokkal kevésbé hitelesek, mint azt gondolnánk, ezért ezt a tényt figyelembe kell venni az értékelésük során. A kísérletek bizonyítják, hogy akár a kérdés módja is képes befolyásolni a pontosságot, így a szuggesztív kérdések használatától minden esetben tartózkodni kell. Emellett minél több idő telik el a megfigyelt esemény után, az emlékkép annál halványabb, ezért az agy képes a hiányzó részeket kitölteni olyan információkkal, amelyek a valóságban nem is játszódtak le, így célszerű a vallomást az esemény után a lehető leghamarabb felvenni.

Téves ítéletek

A téves ítélet kifejezés jelen esetben arra utal, amikor egy ártatlan embert ítélnék el egy olyan bűncselekmény miatt, melyet nem ő követett el, s ennek alapját egy hibás tanúvallomás képezi. A téves ítélet döntő többségben nem a bíró

egyedüli felelőssége, hanem egy hosszú folyamat eredménye, kezdődően a nyomozási szakasztól. Justizmordhoz vezető ok lehet például egy hamis beismerő vallomás, téves szakértői vélemény, a bíró személyében rejlő ok, a közvélemény nyomása, a rendőrség által elkövetett hibák, az ügyész eljárási hibái, a vádlott népszerűtlen vagy kisebbségi csoporthoz való tartozása és a szemtanú általi téves felismerés is. Az Egyesült Államokban létrejött Innocence Projekt¹ vizsgálata alapján kimutatták, hogy az ügyek 72%-ában a tanúvallomás pontatlansága, hiteltelensége fontos szerepet játszott a téves ítélet meghozatalában (Papp & Nagy, 2019).

Szem előtt tartva, hogy vannak széles körben ismert magyar esetek, mint például a móri mészárlás, a látókör szélesítése céljából a kevésbé ismert jogeseteket is célszerű megvizsgálni. Egy, a neve elhallgatást kérő rendőr története jól példázza azt, amikor a tanúk hibás emlékezete téves ítélethez vezetett. Az ártatlanul elítélt rendőrnek új munkahelyén, a XIII. kerületi Rendőrkapitányságon töltött első napján kezdődött el 12 évig tartó esete. Ezen a napon tartóztatták le, csoportosan elkövetett rablás büntettének gyanúja miatt. 1999 decemberében négy ember jelent meg egy autókereskedő lakásán és rendőri intézkedést színlelve kirabolták őt. Közülük ketten egyenruhát viseltek és a hivataloshoz hasonló szóhasználattal szólították fel a lakás tulajdonosát, hogy adjon át nekik minden, bűncselekmény elkövetéséből származó értéket. Az áldozat nem működött együtt, ezért megbilincseltek, ezt követően körülbelül egymillió forint készpénzzel, valamint arany ékszerekkel távoztak a helyszínről. Az autókereskedő először ismeretlen tettesek ellen tett feljelentést, majd két hónap múlva, mikor a nyomozók megmutatták neki a meggyanúsított rendőr fényképét, először elutasította a lehetőségét, hogy ő követte volna el a bűncselekményt, de miután megtudta, hogy a rendőrség egy informátortól kapta a nevet, már meggyőződéssel állította, hogy a rendőr a tettesek között volt. Felmerült az eljárás során, hogy mi volt az oka annak, hogy nem ismerte fel az áldozat rögtön az elkövetőt, amit az autókereskedő először azzal magyarázott, hogy sokkot kapott, majd később ezt úgy módosította, hogy egy pillanatra látta csak az arcát, nem elegendő ideig. A tanúk, akiket kihallgattak az ügyben először azt vallották, hogy nem látták az elkövetők arcát, két év múlva viszont már mindenkit felismerni véltek a vádlottak padjáról. Később kiderült, hogy a sértett a tárgyalás előtt képeket mutatott nekik arról, hogy kiket kell felismerniük az eljárás során. A bűncselekmény elkövetésének idején, annak helyszínéhez közeli lakásán tartózkodott a rendőr az egyik barátjával, gépjárműve kölcsönadási szerződésnek

1 Az Innocence Project 2003 óta egy nonprofit vállalkozásként működő szervezet, melyet 1992-ben Peter Neufeld és Barry Scheck hozott létre a New York-i Yeshiva Egyetem jogi karán.

aláírása miatt. Barátja a kölcsönvett autó megtankolása után a benzinkútról fizetés nélkül távozott, amit kamerák is rögzítettek. (Ebből az esetből később szintén rendőrségi ügy lett.) Mind a szerződés, mind a videófelvétel alibit biztosíthatott volna a gyanúsítottaknak, azonban az eljárás során a bíróság figyelmen kívül hagyta ezeket. Nem ez volt az egyetlen törvénybe ütköző eljárási cselekmény; a felismerésre bemutatásnál sem tartották be a szabályokat – melyek szerint a fő ismertető jegyekben megegyező tulajdonságú személyeket kell egy csoportba állítani a kérdéses személlyel –, mert a felsorakoztatás alkalmával a rendőr melegítőt, míg a többi személy öltönyt viselt. A vádlottat elsőfokon három év fegyházbüntetésre ítélték csoportosan elkövetett fegyveres rablás büntette miatt. Tizenkét évbe telt, mire a végső jogerős ítélet megszületett, és az összes vádlottat felmentették (Janecskó, 2021).

A fent bemutatott eset jól példázza, hogy milyen jelentős torzító hatása van az időközben történt eseményeknek, felmerülő új információknak, illetve azoknak a tényeknek, melyeket másoktól hall a tanú vagy a sértett-tanú.

Kihallgatás, kérdésfeltevés

Amikor valaki egy kérdést intéz egy másik emberhez, már magával a kérdéssel felfedi azt, hogy az általa tudni kívánt tényről, eseményről mennyi előzetes információja van. Már a kérdésben fellelhető lehet az előzetes feltevés is, ekkor a kérdező konkrét tényként kezeli az adott információt, ezzel elveszi a lehetőséget a válaszadótól az információ tagadásra. A kérdések magukba foglalhatják a remélt választ, mind módjukban, mind tartalmukban (Varga, 2020).

A személyi jellegű bizonyíték megszerzésére szolgáló kihallgatás az egyik legfontosabb nyomozási cselekmény. A nyomozó csak közvetetten ismerheti meg a bűncselekményt, nyomozás, bizonyítékok felkutatása révén, melyek közül kiemelkedő az emberi emlékezetre épülő tanúvallomás, ami olyan információk tárolására alkalmas, ami elősegítheti a cselekmény felderítését (Sági, 2017). A tanú kihallgatása során a kihallgatást végző személy megfelelő felkészültsége az egyik legfontosabb elvárás. Annál hatékonyabban képes a feladatát ellátni a kihallgató személy, minél tájékozottabb az adott ügygel kapcsolatban, így lesz az eredményességre a legnagyobb esély. A tanúval való kontaktus felvétele az elsődleges cél, olyan kapcsolatot kell kialakítani az exploráció során, hogy minél pontosabb legyen a kapott információ (Törő, 2010).

Ulpianus római jogtudós már az időszámításunk előtti harmadik században felhívta a figyelmet arra, hogy a tanú kihallgatása során tartózkodni kell az olyan kérdésfeltevésektől, amelyek sugallják a választ (Hati, 2015). A kérdések

formai szempontból történő osztályozásakor megkülönböztethetünk négy csoportot. Létezik eldöntendő, választó, kiegészítendő és nyitott kérdés.

Annál kevesebb a meghatározottság és a grammatikai kényszer a kérdésfeltevésben, minél kevesebb információval rendelkezik a kérdést feltevő, így a lehető legtöbb információra van szüksége, ez a jelenség fordítva is igaz. Az eldöntendő kérdések esetén a kérdező a legtöbb információval rendelkezik, s azt várja a kihallgatott személytől, hogy döntse el, melyik állítás igaz. A választó kérdéseknél több információ birtokában van a kérdést feltevő, azt kéri, hogy a tanú válasszon a felajánlott lehetőségek közül. A kiegészítendő kérdés esetén bizonyos információk rendelkezésre állnak, ahhoz viszont, hogy a teljes kép összeálljon, hiányoznak részletek. A nyitott kérdéseknél nincs semmilyen korlátozás, előfeltevés, a válaszadó a pragmatikai tényezők alapján tudja, hogy miről kell beszámolnia. A négy kérdésfelvétési módszer skálába rendezhető, a legszabadabb választ váró kérdezői forma a nyitott kérdés, ezt követi a kiegészítendő kérdés, utána következik a választó kérdés, és végül legszigorúbb az eldöntendő kérdés (Varga, 2020).

A kihallgatás során tehát igazolhatóan jelentős befolyásoló hatással bírnak a kérdések az emlékezetre. Ha a tanút nem úgy kérdezik ki, hogy saját magának kell elmondania a történeteket, a kihallgatást végző személy szóhasználatát következtében keletkezhetnek spontán hamis emlékek. Ezen kívül a feltett kérdések félrevezető információt is tartalmazhatnak.

A tanúvallomás pontatlanságának kiküszöbölési lehetőségei

A legfontosabb kérdés, hogy milyen módon lehet meggátolni, de legalább minimálisra csökkenteni annak az esélyét, hogy a befolyásoló tényezők hatására születő tanúvallomás téves döntést eredményezzen. A legkézenfekvőbb lehetőség megkísérelni más, független forrásból származó információval alátámasztani a tanú vallomását. Megoldást jelenthetnek az újabb és újabb kihallgatási módszerek, metódusok, melyekre szükség van ahhoz, hogy pontos, hiteles vallomások legyenek beszerezhetőek. Sokféle kihallgatási technika létezik, céljuk a leghatékonyabb információgyűjtés, vannak olyanok, amelyek gyorsan elvégezhetőek, egyszerűbbek, mint a SAI és vannak összetett, sajátos technikák, mint a Kognitív interjú (Sági, 2017).

Self-Adminstrated-Interview²

A Self-Administered-Interview (SAI) egy olyan kihallgatási forma, mellyel gyors, átfogó vallomást lehet kapni a tanúvallomást tevő személyektől. Amikor az eredeti kihallgatási módszerekre nincs lehetőség, ideális lehet ezen módszer alkalmazása. Védi a memóriát, több kísérlet megállapította, hogy a tanúk emlékezete pontosabb, biztosabb, amikor ezt az eljárást alkalmazzák. Minél több idő telik el az esemény észlelése és az emlékezéskor történő előhívása között, annál pontatlanabb lesz a felidézett emlék. Ha egy tanút nem hallgatnak ki azonnal, megtörténhet, hogy mások befolyásolják, vagy akár elvesznek az emlékei. A SAI lényege, hogy a legapróbb részletekig „megfagyasztja” nemcsak a bűnelkövető képét, hanem az elkövetés helyszínét is az emberi agyban. A technikát először kísérletekben tesztelték, különböző életkorú és társadalmi helyzetű emberek voltak a kísérleti alanyok. Áltanúként láttak egy eljátszott cselekményt, ezután írásban be kellett számolniuk arról, hogy mi történt. Akik a tárgyalt taktika alapján írták le a vallomásukat, pontosabb, részletesebb beszámolót adtak az eseményekről. Először a nyomozó hatóság tagja a tanúnak ad egy formanyomtatványt, melyet minél hamarabb ki kell töltenie, lehetőleg a cselekmény elkövetéséhez közeli helyen anélkül, hogy másokkal beszélne a történetekről, majd a tanúkkal közlik a SAI nyomtatványok beszédésének időpontját, valamint azt, hogy a későbbiekben bármikor beidézhető a vallomástételre. Ezután nem minden tanút hallgatnak ki, hanem az iratok alapján választanak ki személyeket, és azt is eldöntik, hogy milyen sorrendet alkalmazzanak a vallomásfelvétel során. A nyomtatvány nem helyettesítheti a személyes kihallgatást, viszont a hatóság nem veszít időt és az emlékek védetté válnak. A módszer hatására több információ szerezhető be a tanúk rangsorolása révén is, így egy rendkívül hatékony nyomozati eszköznek számít (Sági, 2017).

Kognitív interjú

A tanúk kihallgatásának legtökéletesebb módjára törekvő eljárást, a kognitív interjútechnikát 1992-ben Edward Geiselman és Roland Fisher amerikai pszichológusok dolgozták ki. Az eljárás négy emlékezést segítő technikát használ.

Az első technika (szabad elmondás) lényege, hogy a tanú nem kérdésekre válaszol, hanem magától mondja el a történetet félbeszakítás nélkül. Kap rá időt, hogy átgondolja mi történt, visszaidézze a helyszínt, színek, szagok segítségével újból átélje az eseményeket (Elek, 2007).

2 Fordítás: magunk irányította kikérdezés.

A második módszer (fordított sorrend) alapján a tanúnak az utolsó mozzanattól az elsőig, tehát visszafelé kell felidéznie az eseményeket. Amikor a történetet a tanúk az események sorrendjében idézik fel, sémák alapján rekonstruálják azokat, ami torzuláshoz vezethet. Ha a sorrend megváltozik, akkor pontosabbak az emlékek, mert kisebb az esélye a sémák használatának (Elek, 2007).

A harmadik technika (beszámolás mindenről) alapja, hogy a kihallgató megpróbál minden részletet megtudni a tanútól, még a jelentéktelennek tűnőket is, annak felidézésével, hogy milyen általános tevékenységeket végzett a tanú, milyen érzései voltak a kérdéses időpontban. Javasolt mind az öt érzékszerv használata a visszaemlékezés során, mert így könnyebbé válhat az emlék minél pontosabb felidézése, cél az információvesztés elkerülése (URL7).

A negyedik módszerben (perspektívaváltás) megkéri a tanút, hogy egy másik helyszínen tartózkodó ember nézőpontjából mondja el a történetet, hogy ő mit tapasztalhatott. Ez a technika hasznos lehet, de előfordulhat, hogy a tanú megfelelési kényszer miatt csak megpróbálja kitalálni a dolgokat, így fennáll a konfabulálás veszélye (URL7).

A módszerek használhatóságának megállapítása után került sor a kognitív interjú szerkezetének felépítésére. A kognitív interjún alapuló kihallgatás hét szakaszból áll. Bemutatkozással, a személyes kontaktus kiépítésével kezdődik, majd a második szakaszban ismerteti a kihallgató az interjú célját. A harmadik fázisban kezdődik meg a konkrét interjú, emlékezést segítő technikák segítségével a tanúnak kell – félbeszakítás nélkül (szabad elmondás) – elmondania a történetet. A negyedik szakaszban kérdésekre kell válaszolni, elsősorban nyitott kérdéseket kell használni, a részletek tisztázására zárt kérdések is alkalmazhatók. Ebben a szakaszban alkalmazzák a harmadik (beszámolás mindenről) technikát. Az ötödik fázisban használandó a második (fordított sorrend) és negyedik (perspektíva váltás) emlékezést segítő módszer. A hatodik szakaszban kerül sor az elhangzottak összegzésére, majd rögzítik a kihallgatási jegyzőkönyv lényeges elemeit. A hetedik fázis az interjú lezárása. Ezen technika alkalmazásánál fontos, hogy a kihallgató empatikus legyen, végig törekedjen a feszültség oldására (URL2).

Ökológiai felismerésre bemutatás

Új felismerési módszer az ökológiai felismerésre bemutatás, amely annyiban más, mint a hagyományos eljárás, hogy a tanú természetes környezetben próbálja meg kiválasztani az azonosítandó személyt. A környezetében tartózkodó emberek nem célzottan választottak, de ezt ellensúlyozza a jelenlévők nagy

száma és változatossága. A módszer előnye a hagyományos eljárással szemben, hogy kötetlenebb és a célszemély kevésbé tűnik ki a csoportból (Fenyvesi, 2021).

Zárszó

Az igazságszolgáltatással egyidős a tanúbizonyítás intézménye, de már a kezdetektől kétely merült fel a megbízhatóságával kapcsolatban. A tanúvallomások olyan eseményekre és információkra épülnek, melyek alapja az emberi emlékezet. A pszichológusok által a 20. században elkezdett és azóta is folytatott emlékezetkutatások alapjául szolgáltak a tanúvallomások vizsgálatának, és rávilágítottak arra, hogy milyen pontatlanok az emberek korábbi eseménnyel kapcsolatos emlékei.

Vajon mi lehet az oka a tanúk jóhiszemű tévedéseinek? Magyarázat lehet, hogy az emlékezet – kutatások által bizonyítottan – nem úgy működik, mint egy videófelvevő, nem lehet az emlékeket változatlan formában visszaidézni. Befolyásolhatják a felidézést olyan tények, melyeket másoktól tud meg a tanú vagy sértett-tanú, torzító hatása lehet az időközben történt eseményeknek és a felmerülő új információknak. Mindezek mellett szerepet játszhat az emlékezetre ható, egy kisebbségi csoporttal szemben fennálló sztereotípiá is.

Amennyiben az igazságszolgáltatás résztvevői nem vesznek tudomást az emberi emlékezet hibáiról, nem alkalmazzák a megfelelő emlékezést elősegítő kihallgatási technikákat, befolyásoló módon teszik fel a kérdéseket, akkor bizonyítottan rendkívül sok hibás döntés születik.

Felhasznált irodalom

- Baddeley, A. (2001). *Az emberi emlékezet*. Osiris Kiadó.
- Bower, H. G. (1981). Mood and memory. *American Psychologist*, 36(2), 129–148. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.36.2.129>
- Dürenmatt, F. (2003). *Válogatott elbeszélések 5. Igazság-ügy*. Európa Könyvkiadó.
- Elek B. (2007). *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban*. Doktori értekezés. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/5549/1139.pdf>
- Fenyvesi Cs. (2021). Büntetőeljárás-jogi és kriminalisztikai alapgondolatok a felismerésre bemutatásról – Finkey Ferenc nyomán. *Erdélyi Jogélet*, 2(1), 69–81. <https://doi.org/10.47745/ERJOG.2021.01.07>
- Frank, J. (1973). *Courts on Trial*. Princeton University Press.

- Godden, D. R. & Baddeley, A. D. (1975). Context-Dependent Memory In Two Natural Environments: On Land and Underwater. *Brisith Journal Psychology*, 66(3), 325–331. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.1975.tb01468.x>
- Hack P. & Hack M. (2005). A hiteles tanú. *Új Exodus: teológiai és hitéleti folyóirat: A hit gyülekezetének folyóirata*, 15(2), 49–53.
- Hati Cs. (2015). Büntetőeljárásunk történeti alakulása – különös tekintettel a közvetlenség elvének érvényesülésére. *Büntetőjogi Szemle*, 3, 56–67.
- Hebb, D. O. (1978). *A pszichológia alapkérdései*. Gondolat Kiadó.
- Kránitz I. (2016). Eltérő téves emlékezeti paradigmák hatásának vizsgálata kisgyermek-, illetve serdülőkorban. *Impulzus: Szegedi Pszichológiai Tanulmányok*, 3(1), 1–22.
- Kúria Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-Elemző Csoport (2017). *Összefoglaló vélemény: Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései*. Kúria.
- Nagy A. (2022). A büntetőeljárásban tett tanúvallomásra ható tényezők. *Pázmány Law Working Papers*, 1.
- Nagy Varga A. (2009). Az emlékeink olyasvalamik, amelyekért hálásnak kell lennünk. *Educatio*, 4, 529–535.
- Oláh A. (2006). *Pszichológiai alapismeretek*. Bölcsész Konzorcium.
- Papp-Nagy Zs. (2019). Justizmord, avagy „az igazság megőlése” a modern büntetőeljárásokban – Okok és következmények. *Jogi Fórum*.
- Pődör L. (2018). Agatha Christie nehéz esete. Az emlékezés és a felejtés szerepe a ténymegállapítási folyamatban. In Bodnár K. & Fekete B. (szerk.), *Iustitia meghallgat – Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből* (pp. 116–117). MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet.
- Sági L. (2017). A krimináltaktika fejlődési tendenciái, új kihallgatási metódusok. *Belügyi Szemle*, 65(1), 45–64. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2017.1.3>
- Törő B. (2010). A kérdés jelentősége a tanúvallomás során. *Debreceni Jogi Műhely*, 7(2), 60–70. <https://doi.org/10.24169/DJM/2010/2/8>
- Varga M. (2018). A tanú emlékezetét befolyásoló verbális tényezők. *Argumentum*, 14, 415–428.
- Varga M. (2020). *Magyar büntetőperes bírósági kihallgatások komplex nyelvészeti elemzése*. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola. <https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/10629/1/Varga%20Marianna%20PhD%20ertekezese.pdf>
- Vinnai E., Elek B. & Bencze M. (2012). A bírói ténymegállapítási folyamat szociológiája. In Vinnai E. & Bencze M. (szerk.), *Jogszociológiai előadások* (pp. 81). Debreceni Egyetemi Kiadó.

A cikkben található online hivatkozások

URL1: *I Was Certain, but I Was Wrong*. <https://www.afterinnocence.net/jenstory.html>

URL2: *Kihallgatási taktika a nyomozásban*. <http://ibolyatibor.atw.hu/Sajat/3.pdf>

URL3: *Replication and Analysis of Ebbinghaus' Forgetting Curve*. <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0120644>

URL4: *Context Ans State-Dependent Memory*. <https://www.simplypsychology.org/context-and-state-dependent-memory.html>

URL5: *Car Crash Experiment*. <https://www.simplypsychology.org/loftus-palmer.html>

URL6: *On the Witness Stand: Essays on Psychology and Crime*. <https://psychclassics.yorku.ca/Munster/Witness/suggestions.htm>

URL7: *Cognitive interview technique*. <https://simplypsychology.org/cognitive-interview.html>

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Vigh K. R. (2024). Nem az a kérdés, hogy az emlék téves-e, hanem hogy mennyire. Az emlékezés jelentősége az igazságszolgáltatással összefüggésben. *Belügyi Szemle*, 72(4), 1371–1386. <https://doi.org/10.38146/BSZ-AJIA.2024.v72.i4.pp1371-1386>

Nyilatkozatok

Összeférhetetlenség

A szerző nem jelentett összeférhetetlenséget.

Finanszírozás

A szerző nem kapott pénzügyi támogatást a kutatáshoz, a szerzőséghez és/vagy a cikk publikálásához.

Etikai nyilatkozat

Jelen cikkhez nem kapcsolódik adatkészlet.

Nyílt hozzáférésről szóló tájékoztatás

Jelen cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC-ND 2.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje feltüntetésre kerülnek.

Levelező szerző

A cikk levelező szerzője Vigh Katinka Rozanna, aki a katinkarozanna@gmail.com e-mail címen érhető el.